هێما و مۆتیڤی سەر کڵاوی زانایانی کورد

«کڵاوی دەستیی قازی محەممەد خزری شنۆیی(١)»

محەمەد شەفیع خزری
(شنۆ)

لە ناوچەی شنۆ، زانایانی ئایینی پۆشاکێکی درێژی عەرەبییان لەبەر دەکرد و عەبایەیەکیان بەسەردا دەبەست و عەمامەیەکی سپییان لە سەریان دەبەست. لەم سەردەمەدا ئەم پۆشاکە تاڕادەیەک دەگمەنە، مامۆستایانیش پۆشاکی کوردی لەبەر دەکەن و لەبری عەمامە، قوماشێکی نەخشدار«جامانە» بە دەوری کڵاوەکەدا دەبەستن جیاوازی ئەوەیە کە مۆتیڤ و هێماکانی سەر کڵاوەکە وردە وردە لەبیر دەکرێن و مۆتیڤی لاواز جێگەیان دەگرێتەوە.

سەری مرۆڤ بەرزترین بەشی جەستە و شوێنی مێشکە، کە بەرپرسە لە بیرکردنەوە و عەقڵ و ناوەندی بیروباوەڕی فیکری و ئایینی مرۆڤ. لە ڕابوردوودا کڵاو وەک پارێزەر و مۆتیڤەکانی گوزارشت لە شێوازی تێڕوانینی مرۆڤ بۆ جیهان کردووە.

باری گشتی سەیرکردنی گەردوون و بەتایبەتی ئاسمان، لەوانەش سووڕانەوەی شەو و ڕۆژ، خۆر و مانگ، وەرزەکان، ساڵ و باوەڕبوون بە چوار توخمەکەی ئاو، با، زەوی و ئاگر، هەر لە کۆنەوە بە بنەمای باوەڕ لە ناو مرۆڤەکاندا دادەنرێت و لە کولتوور و شارستانییەتە جیاوازەکاندا لە ڕێگەی دروستکردنی بەرهەمی هونەرییەوە نیشان دراون.

بە پێی باوەڕی زۆرێک لە ئایینەکان، مرۆڤ

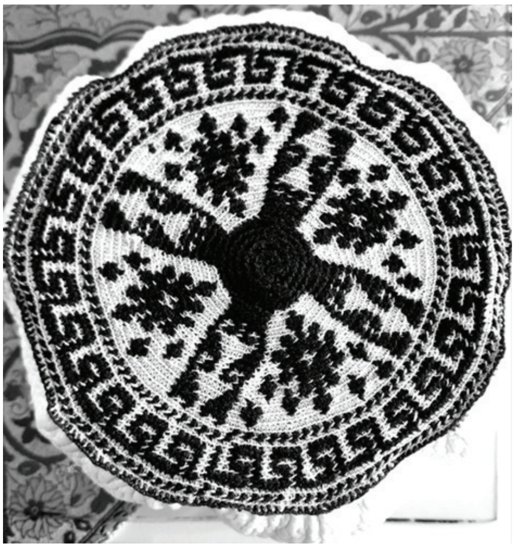

تێکەڵەیەک لە چوار توخمە سەرەکییەکانە، هەموو مرۆڤەکان لە بوونی خۆیاندا ئەو توخمانەیان هەیە، بەڵام بڕی ئەو توخمانە لە هەر کەسێکدا جیاوازە و کەسایەتییەکان کاریگەرییان لەسەرە. ئەوان بە جیاکردنەوەیان لە یەکتر ڕەفتارەکان پێک دەهێنن و ڕۆح کاریگەری ئەم چوار توخمەی لەسەرە. هەریەک لەم چوار توخمە نوێنەرایەتی دۆخێکی بوونی مرۆڤ دەکات، خاک دۆخێکی ڕەقە، ئاو هێمای شلە، هەوا بیرهێنانەوەی حاڵەتێکی گازییە کە پێکەوە مادە پێک دەهێنن، ئاگریش هێمای وزەیە کە وەسفی دۆخی ماددە دەکات.

کڵاوی قازی محەممەد خزری، یادگارییەکی بەنرخی خۆیەتی، کە لەگەڵ چەندان کەلوپەلی تری کەسی (چاویلکە، تەسبیح، سەعات، عەصا، مۆر و ... تاد) هەڵگیراوە، زیاتر لە حەفتا ساڵ بەسەر توونی کڵاوەکەدا تێپەڕیوە و پێدەچێت لەلایەن هاوسەری براکەیەوە دروستی کردبێت.

کڵاوەکە لە دوو بەش پێک دێت:

١- سلندەری کڵاوەکە.

٢- سەقفی کڵاوەکە.

١- سلندەری کڵاو

وەکو سەرپۆشێک و شوێنی کڵاوەکە، کە بە هێڵی دیاکۆن و دروستی شریت شێوەی دەکرا و دواتر دانانی تارێکی ئەستوور، یان قوماشی شریتی تەنک لە ڕابوردوودا. فۆڕمی تەواوەکەی سپییە و هیچ نەخشێکی لەسەر نابینرێت.

٢- سەقفی کڵاوەکە

درووینەکەی بە ڕێگەی کەرەستەیەک دەکرێت کە پێی دەوترێت «میل» و لە ناوەندەوە دەست پێ دەکات، بە شێوەیەکی بازنەیی ڕێک دەخرێت، یەکسانە بە تیرەی سلندەری کڵاوەکە و دیزاین و هێماکانی لەسەری ڕەنگدانەوەی هەیە و بەپێی پچڕانی دوورینی دیزاینێک، بە حیساباتی دەروونی و زۆر سەختەوە، هەریەک لە شێوەکان دەبێت لە شوێنی خۆیدا بێت و بە وردی نوێنەرایەتی هێما دیاریکراوەکە و لێکچوونی نێوان شێوەکان بکات.

خاڵی گرنگ بریتییە لە بەکارهێنانی دوو ڕەنگی سپی و ڕەش، لە دیزاینەکەدا کە پێویستە بتوانێت سیمیتری پێویست بەدەست بهێنێت، هەروەها گۆڕینی ڕەنگی تەڕەکان لە کێشانی شێوەکاندا زۆر بە وردی.

دوو بەشەکەی کاپەکە بە تارێکی ڕەش بە سلندەری سەرەکییەوە بەستراوەتەوە، بەبێ ئەوەی تێکەڵ بە دیزاینەکان بێت.

هێما و شێوە

١-بازنەی گەورە

هێمای خۆر لەگەڵ خۆرهەڵاتن و خۆرئاوابووندا دەجووڵێت، هێڵەکانی دەوروبەری خۆر بە شێوەی دیاکۆن نیشان دراون بە تێکەڵەیەک لە سپی و ڕەش کە نوێنەرایەتی تیشکی خۆر و خولانەوەی و خۆرئاوابوون دەکات.

٢- هێمای شەو و ڕۆژ

کە لە شێوەی بڕبڕەی پشتی یەکتردا دەسووڕێنەوە، لە ڕۆژدا بە ڕەنگی سپی و لە شەودا بە ڕەش دیزاین کراون. خاڵی سەرنجڕاکێش لە دیزاینەکەدا ئەوەیە کە خولانەوەی ڕۆژ بەدوای شەودا دێت، سووڕانەوەی شەویش بەدوای ڕۆژدا دێت و لەگەڵ شێوازی دانانی بڕبڕەکان، ژمارەی ئەو بڕبڕانە ٢٩،٥ کە یەکسانە بە ژمارەی ڕۆژەکانی مانگێک، کە بە جوانی لە نێوان خۆر و مانگدا دەسووڕێنەوە.

٣- هێمای مانگ

بازنەی دووەم کە لە خۆر بچووکترە و دوای شەو و ڕۆژ لە نێوان خۆر و زەویدا دادەنرێت، تێکەڵبوونی ڕەش و سپی بە شێوەی دیاگۆن لە مانگدا، نیشانەی ڕووناکی و تاریکی و خولانەوەیە.

٤- هێمای زەوی

بازنەیەکی تەواو ڕەش لە ناوەڕاستی کڵاوەکەدا نوێنەرایەتی دەوری زەوی دەکات. بەردەوامە بە چوار شریتی زەوی کە بە چوار ئاراستەدا درێژ بووەتەوە، دارەکانی لەسەر گەشە دەکەن و ئاژەڵەکانی تێدا پشوو دەدەن. باران بەسەریدا دەبارێت و دیزاینی ڕەش و ڕووناکی نوێنەرایەتی شەو و ڕۆژ دەکات لەسەر زەوی. ناوەندی زەوی تاریک و نادیارە. خاڵی سەرنجڕاکێش ئەوەیە کە زەوی بە بازنەی مانگەوە نەبەستراوەتەوە و ئاسۆی کراوەیە.

٥- هێمای با

چوار پارچە شریتی پان لە زەوییەوە بۆ ئاسمان تا نزیک بازنەی مانگ، کە مەیل و چەقۆکێشە و لە شێوەی چەرخدایە کە بە زەوییەوە بەستراوەتەوە و لە سەری تەسکترە. جووڵەی خولانەوەی لە ڕاستەوە بۆ چەپ ئاماژەیە بۆ خولانەوەی زەوی.

٦- هێمای دار

لە چوار پارچە زەوی لە شێوەی دوو دار سیکامۆردا، میوەکە لە ژێر لقەکانیدا هەڵواسراوە. چەقۆ و ڕەگی درەختی یەکەم بەرەو ناوەندی زەوی و بە ڕەنگی سپی و ڕەش، ئاماژەیە بۆ ئەوەی کە درەختەکە ڕەگی لە خاکدا هەیە، سەری درەختەکان دەگاتە ئاسمان، ئەمەش

نیشـانەی گەشـەکردنە.

٧- هێماکانی گیاندارەکان

لە هەر پارچە زەوییەکدا و لە ژێر درەختەکەدا، هێماکانی هاوشێوەی دوو گیاندار هەیە کە لەسەر زەوی پشوو دەدەن، کە بە گشتی ١٦ کەسن، شێوەی ڕەمزییە و ڕەنگە وێنەی مرۆڤێکی هەبێت کە لەگەڵ کشتوکاڵدا ئارامی لەسەر زەوی دۆزیبێتەوە.

٨- هێمای باران

لە هەموو وەرزێکدا جیاوازە و وەک دڵۆپێک نیشان دەدرێت کە بەرەو زەوی دێت. ئەگەر چوار پارچەکە بە هێمای چوار وەرزەکە بزانین و لە زۆرترین ڕێژەی باران بارین لە وەرزی بەهاردا دەست پێ بکەین، ئەوا لە پارچەی بەهاردا ٦ دڵۆپ هەیە، هاوین ٤ دڵۆپ، لە پاییز و زستاندا ٥ دڵۆپ هەیە.

٩- هێمای ئاگر

شێوەی ڕۆمبۆس، کە لە ناوەڕاستیدا ڕووناکییە لەگەڵ ڕەنگی سپی، دووکەڵ و گەرمیی ئاگر بە ڕەنگی ڕەش بەرەو ئاسمان، کە بە چوار زمان لە دوو لا و دوو زمانی درێژ لە دوو ئاراستەدا

پیشان دەدرێت. هێمای ئاگر لە هێماکانی تر گەورەترە و دەتوانێت لە نێوان چوار توخمەکەدا نوێنەرایەتی توخمە سەرەکییەکە بکات.

١٠- هێمای چوار وەرز

ئەو چوار پارچەیەی کە پەیوەستن بە چوار تیغی سووڕاوە کە هێماکانی باران و ئاگریان لەسەرە و ڕووی تەواو سپییە.

١١- هێمای ئاسمان

ئەو دارە سپییەی کە چەرخەکەی تێدا دەسووڕێتەوە و زەوی لە ناوەڕاستیدا بێت، گەشەی دارەکان بەرەو ئەو و لەوێ دەگات. دڵۆپە باران لە ئاسمانەوە دڵۆپ دڵۆپ دەکات و دووکەڵ و گەرمای ئاگرەکە بەرەو ئاسمان دەجووڵێت، مانگ و خۆر لە پاناییەکەیدا دەسووڕێنەوە.

پەراوێز:

(١) قازی محەممەد خزری «قازیی شنۆ»: قازی (محەممەد خزری کوڕی مەلا عەزیز)ـە و نەوەی (خەلیفە مەلا خدری خەلیفە سەیید تەهای شەمزینی)یە، لە ساڵی ١٢٨٥ (١٩٠٦) لە گوندی «نەرزیوە»ی سەر بە شنۆ لە دایک بووە. لە تەمەنی ٦ ساڵییەوە چووەتە

نـاو فەقێیـان و لای بـاوک و مامـی بەڕێزیـان خوێندوویەتـی، هەروەهـا لای خەلیفـە مـەلا حوسـێن خەلیفـە و شـێخ عوبەیدوڵـڵا شـەمزینی خوێندوویەتـی. لـە خزمەتـی زانـا گەورەکانـی وەک قـازی مـەلا شـەریف عەزامـی، مـەلا سـەعید بورهانـی، مـەلا عەبدوڵـڵا گەرتاگـی، مـەلا محەمـەد حسـێن تەرجانیـزادە و مـەلا محەمـەد وانـی، زانسـتیان بەدەسـت هێنـاوە، هەرچەندە سـەردەمی خوێندنـی لەگـەڵ ڕووداوە خوێناوییەکانـی هێرشـی ڕووسـەکان و کۆمەڵکـوژی و زیندانیکردنـی خەڵکـی ناوچەکـە بـوو، بـەڵام لـە سـاڵی ١٣٠٧ (١٩٢٩) دا توانـی بـە ئامادەبوونـی مـەلا محەمـەد وانـی مۆڵەتـی وانەوتنـەوە وەربگرێـت، بەمـەش لـە شـنۆ سـەرقاڵی وانەوتنـەوە و نووسـین و پێشـنوێژی و وتاربێـژی بـووە، هەروەهـا وەک کەسـێک کـە کاریگـەری لەسـەر ڕووداوەکان و گەشەسـەندنی ناوچەکـە هەبـووە، ڕۆڵـی دیـار و بەرچـاو بـووە.

لـە مـاوەی ژیانیـدا، عەللامـە قـازی محەممـەد خـزری زیاتـر لـە ١١١ بەرگـی کتێـب و ڕیسـالەی نووسـیوە و ٩٤ زانـای ئایینـی مۆڵەتـی وانەوتنـەوە و مەلایەتییـان لـێ وەرگرتـووە، هەروەهـا زیاتـر لـە ١٥٠ بـەرگ کتێـب و دەستنووسـیان پاراسـتووە.

گرنگترین ئـەو کارانـەی لـە ژیانـی کۆمەڵایەتـی ئـەودا تۆمـار کـراون، بریتیـن لـە دامەزراندنـی یەکـەم قوتابخانـەی کچـان لـە کوردسـتان لـە سـاڵی ١٩٤٥، بـە گوێـرەی ڕۆژنامـەی کوردسـتان، ژمـارە ٢٤، کۆکردنـەوەی شـیعری زۆرێـک لـە شـاعیرانی وەک وەفایـی و ئەحمـەدی کـۆر و نالـی، بەرەنگاربوونـەوەی مـاددە هۆشـبەرەکان و چاکسـازیی ئایینـی، بـە تایبـەت لـە پرسـی سـێ تەڵاقـی کـوردی، ڕێگریکـردن لـە داڕمانـی بنەماڵـەکان و زۆر کاری زانسـتی و کۆمەڵایەتـی دیکە...تـاد.